

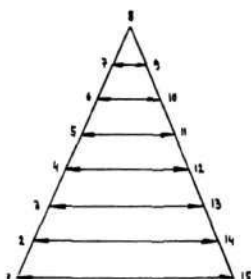
SONETNI VENEC

II

»Čudovita« kompozicija ali Fibonaccijevi zajčki?

Zopet je tu, arhitektonika, celo *verbis expressis* »čudovita« je postala: »Prvim sedmim sonetom odgovarja vsebinsko in izrazno ostalih sedem [venec jih ima pa petnajst] tako, da korespondira 1. sonet s 15. [pravkar jih je bilo sedem + sedem], 2. s 14., 3. s 13., 4. z 12., 5. z 11., 6. z 10. in 7. z 9. sonetom; 8. sonet... stoji sam brez vrstnika kot vrh pesnitve.«

Pregledna geometrijska shema bi bila:

Zares čudovito, na milimetre popolno!

»Vrh« naj bi bil nekako vsebinsko stičišče ali kaj, tisti sonet, kjer se združujejo in manifestirajo vse vsebinske komponente *Venca*, erotična, patriotska in artistska, ali eksistencialistično povedano: »Lirski subjekt ima zlasti tri absolute: ljubezen — domovina — pesništvo. Vse tri eksistencialije se sekajo v središču, v katerem nastaja tako imenovana ‚sublimirana izkušnja‘... Ta prihaja iz samega eksistencialnega središča lirskega subjekta in je koncentrat omenjenih doživljajskih krogov.«

Osmi (8.) sonet, recimo mu Samov, pa je izrazito patriotski; ta element v njem docela prevladuje, drugih ni.

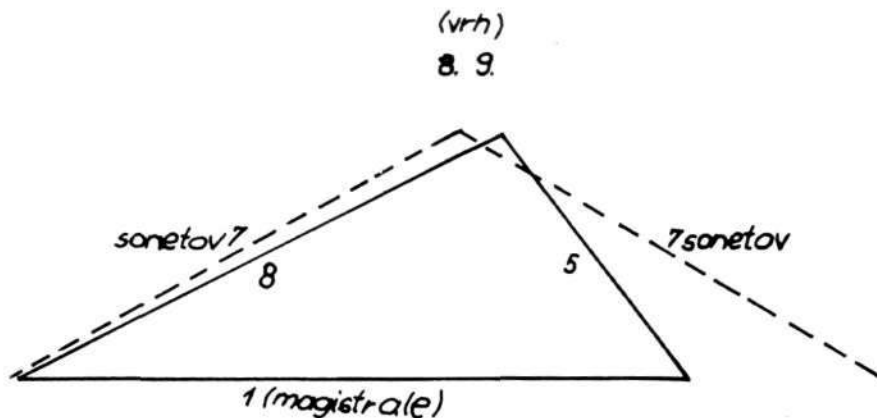
Potemtakem osmi sonet ni in ne more biti vsebinski »vrh«.

Vse tri našete elemente pa najdemo, in edino v njem, v 9. (devetem) sonetu: pesnik poje in ustvarja »iz ljubezni... do tebe«, »iz domovinske ljubezni« in iz želja, »de s tvojim moje bi imé slovelo«.

9. (deveti) sonet je potemtakem vsebinski »vrh« ali središče *Venca*.

Že samó to pa je dosti, da se vsa »čudovita« kompozicija podrè: če »vrh« ni 8. (osmi), ampak 9. (deveti) sonet, gre vsa geometrična simetrija po vodi; »vrh« se je premaknil za en sonet dalje proti koncu *Venca*.

Grafično obe shemi druga na drugo:

Številke pomenijo število koronalov. Pretrgano je zarisana simetrična »čudovita« kompozicija, $7 + 1 + 7$, sklenjeno pa druga, $8 + 1 + 5 + 1$.

V oči zbada posebno to, da pretrgano zarisani trikotnik pravzaprav to ni, ker nima osnovnice, magistrala: drugi, desni krak, ga je že »konsumiral«. In drugo: strm padeč desne sklenjene katete.

S tem je menda tudi »korespondiranja« 1. s 15., 2. s 14. itd. konec.

Samó malo si oglejmo to »koketiranje«.

Sedmi (7.) sonet je po tematiki izključno patriotičen; kakó je z »dopisnim« devetim (9.), smo že videli. Šesti (6.) je erotičen in patriotičen, deseti (10.) naj bi bil ustrezni, pa ni.

Nadaljnja analiza »korespondence« je odveč. Brž ko se je porušil »vrh« in kar je najbližje, zgrmi tudi ostalo kot »piramide in akropolis« neoporečno v nič.

V nič gredó tudi vse dosedanje »numerične podobe« raznih avtorjev, ki temelje zgolj na simetriji.

Toda neki »vrh« je le ostal in tudi nekakšna »kompozicija«. Ne $7 + 1 + 7$, ampak $8 + 1$ (»vrh«) $+ 5 + 1$ (magistrale), razen »vrha« torej še 13 (trinajst) koronalov in magistrale.

8, 1, 5, 13 — čudne, razposajene številke!

Ali z njimi smo trčili ob Fibonaccijeve zajčke, ob številčno vrsto 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34...

Ta na videz samovoljna, divjaška procesija italijanskega matematika iz 13. stoletja ima pa vendarle svoje imperitive:

1. vsako teh števil je enako vsoti dveh prejšnjih: $2 + 3 = 5$, $8 + 13 = 21$;
2. kvocient dveh zaporednih števil ($5 : 8$), razen prvih, je vedno isti: $5 : 8 = 0,62$, $8 : 13 = 0,62$;

3. ta kvocient je aritmetična formula za neko počelo, ki so mu stari Grki dali ime *z l a t i r e z* in ga uporabljali v umetnosti, zlasti v stavbarstvu.

Zlati rez deli neko enoto (recimo premico) takó, da je razmerje manjšega dela proti večjemu enako razmerju večjega dela proti celoti.

Vzemimo konkretno premico, ki ima 13 oziroma 21 centimetrov:

$13 \text{ cm} = 5 \text{ cm} + 8 \text{ cm}$; razmerje $5 : 8$ je enako razmerju $8 : 13$; kvocient znaša obakrat 0,62; $21 \text{ cm} = 8 \text{ cm} + 13 \text{ cm}$; razmerje $8 : 13$ je enako razmerju $13 : 21$; kvocient je zopet 0,62.

Isto velja mutatis mutandis za enoto »pesem«, to se pravi, namesto centimetrov v zgornjih enačbah vstavimo »kitice«: če je teh 13, ima pesem po vsebini 2 (dva) dela, enega s 5, drugega z 8 kiticami itd. Takó dobljeni deli, skupki kitic, se potem zopet lahko delijo po Fibonacciju oziroma po zlatem rezu:

$13 = 5 + 8 = 5 + (3 + 5)$; $21 = 8 + 13 = 8 + (5 + 8) = (3 + 5) + (5 + 8)$ itd.

Seveda pa so delitvi po zlatem rezu podvržena ne samó Fibonaccijeva števila, marveč tudi druga, na primer:

$26 = 10 + 16 - \text{kvocient } 0,62$; $39 = 15 + 24 - 0,62$; $52 = 20 + 32 - 0,62$; $65 = 25 + 40 - 0,62$ itd.

Fibonaccijevi »zajčki« so samó posebna vrsta števil po zlatem rezu.

Sonetni venec naj bi torej bil vsebinsko kompozicija po zlatem rezu.

Ni pa s tem v Prešernovem opusu osamljen; na hitro le nekaj zgledov.

Uvod h Krstu pri Savici, šestindvajset kitic, to je 2×13 ; »vrh« mora torej biti med trinajsto in štirinajsto kitico, obe polovici pa imeti isto shemo: $5 + 8 + (\text{»vrh«}) + 8 + 5$, še podrobneje: $(2 + 3) + (3 + 5) + (\text{»vrh«}) + (5 + 3) + (3 + 2)$. »Vrh« je samó močno poudarjena vsebinska zarez:

... ne branim mu, al jutra čakati more.

S seboj povabim druge vas junake ...

Enako strukturo kaže tudi hvalnica Hradeckemu, le da ni takó izbrušena, dognana, ker je pesem nastala v hitrici.

Za primerjavo še »arhitektonika« Avgusta Žigona:

Uvod $2 + 1 + 6 + 8 + 6 + 1 + 2$, Hradeckemu $2 + 8 + 6 + 8 + 2$.

Ribič: $1 + 3 + 5 + 3 + 1 = 13$ kitic; »vrh« je sredi skupine 5, sedma kitica, razmerje manjšega dela (osrednje) proti večjemu (uvod in sklep) pa $5 : 8$.

Šmarna gora: $3 + 5 = 8$, tudi $(1 + 2) + (3 + 2)$, brez »vrha«, saj ga zlati rez ne zahteva; da bi ohranil svojo »simetrijo«, $2 + 4 + 2$, je nekdo celó prisilil 3. kitico v »sredino«, to je k skupini 4, zaključni narekovaj govora za zadnjo, osmo kitico, pa potisnil nazaj za šesto.

Zakonov življenja in umetniške ustvarjalnosti je več; eden od teh, in samó eden, je simetrija, drugi je (menda) zlati rez, tretji itd. ne vem kateri. Za vse pa bomo težko da kdaj vedeli, saj komandirajo navadno le pod našo zavestjo.

Kompozicija Venca očituje več umetnijski kot le tiste, ki se takoj na oko vidijo, magistrale, akrostih, dozdevna simetrija in podobno.

Denimo doslej prezrte »tème«.

Téma je v glasbi kratek stavek, ki izraža káko za vso skladbo pomembno misel ali čustvo. Te kompozicijske enote se večkrat ponavljajo v raznih variacijah in v tej ali oni dinamiki ter vežejo posamezne dele umetnine v celoto.

Téma je v glasbi uveljavil Beethoven, v slovensko poezijo pa jih je uvedel Prešeren, posebno učinkovito v Vencu. Ena najbolj opaznih je npr. »sončna«, da jo takó imenujem:

— Njih sonce ti si; luč ti ljubezniva; v njih sonce sije (4. sonet);

- zapeljana od mlad'ga sonca; sijalo sonce je podobe zale; nad žarki sonca so se té zmotile (10.);
- blizu tebe, sonca njih (12.);
- tóplo sonce vabi vèn (14.).

V 4. koronalu se ta téma oglašá fortissimo, se ponavlja zdaj forte zdaj moderato in izzveni pianissimo v 14.

Pa tudi razmetana ni »sončna« téma kar takó. Prvikrat jo najdemo v 4. koronalu, kjer reže prvi del *Venca*, tistega z »vrhom«, na dvoje: 3 + téma + 5. Drugič, v drugem delu pa stoji preudarjeno na 1., 3. in 5. mestu (10., 12., 14. sonet).

Vse to pa menim, da ni zgolj naključje, marveč da kaže na neko usmerjeno ravnanje, in to verjetno po zlatem rezu oziroma Fibonacciju.

III

Dodatna kitica, 42., h Krstu 1846

Potem ko smo za *Uvod* h *Krstu* po zlatem rezu dobili strukturno shemo $26 = 13 + 13$ itd., se sama od sebe vriva neka misel: Če je namreč *Uvod* takó strogo komponiran, ali ni zeló verjetno, da je tudi *Krst* sam podvržen istim zakonom formiranja? Že sámo število kitic, 52 (dvainpetdeset) v letu 1836, veli to preveriti: 52 je namreč $26 + 26$, to se pravi $13 + 13 + 13 + 13$; številčni element 13 (trinajst) nahajamo torej v *Uvodu* dvakrat, v *Krstu* pa štirikrat. Ti elementi so strukturne enote, ki se vsaka ravna po zlatem rezu: $5 : 8 = 8 : 13$.

Ali pa so ti štiri elementi ne le poemu ad hoc umišljeni, marveč vsebinsko resnično dani?

Po tematiki je pesnitev pregledna: 1. del opeva ljubezen Črtomira in Bogomile pred katastrofo poganov, 2. srečanje obeh po njej, 3. spreobrnitev Bogomile in 4. spreobrnitev Črtomira, 5. pa poznejšo usodo obeh protagonistov. Vsak del naj po suponirani shemi obsega 13 kitic, torej kitice 1—13, 14—26, 27—39, 40—51, 52 ali 13—13—13—12—1.

S pesnikovimi besedami:

*Naj pevec drug vam srečo popisuje,
ki célo leto je cvetlà obema . . .* (10. kitica);

O, sèm na s̃tce moje Bogomila! (23.);

. . . ker sva [Bogomila in oče] mu vse verjela, naju krsti. (32.);

V imeni krsti ga [Črtomira] sveté trojice. (51., pozneje 52.);

[Črtomir] postane mašnik, v prsih umrjéjo nekdanji upi . . .

Domu je Bogomila šla k očeti,

nič več se nista vidila na sveti. (52., pozneje 53.)

Zareze in prehodi med posameznimi deli te dispozicije so jasni:

List pride, kàk vasi in vèže božje

goré; — čas, Črtomir! je vzet' orožje! (13. kitica);

. . . al mesta ni nikjer, ni zvezde mile,

kjer bi ljub'joče srca se sklenile. (26.)

'Ak sklène me s teboj krst, Bogomila,

kđaj bo zakóna zveza me [s teboj] sklenila?' (39.)

V imeni křsti ga [Črtomira] svetě trojice. (51., pozneje 52.)

Vse bi bilo skoraj v redu, skoraj, če bi ne bilo v numerični podobi predzadnjega števila 12. Če bi priključili k temu številu še zadnjo stanco, -1, bi tudi tu dobili 13. Ali to bi bila samoprevara; tej kitici, zadnji, nikakor ne moremo vzeti samostojnosti in jo potisniti v četrti (12 + 1) del, torej 13, kamor ne spada.

Zato moramo ostati pri številu 12, pri kiticah 40—51 za četrti del, in se sprijazniti z mislijo, da imamo tu opraviti s kompozicijsko napako, to se pravi, da je ena kitica premalo, 12 namesto 13, v celem spevu pa 52 namesto 53.

53 (triiinpetdeset) stanc ima pa *Krst* v letu 1846!

Od kod, iz kakšnih razlogov ta nova kitica?

Iz vsebinskih gotovo ne, saj pravzaprav nič novega ne pové; zadnja vrsta 41. kitice pravi:

Ne smem postati jaz nevesta tvoja,

zadnja 42., nove pa:

Nikdár ne morem tvoja bit' nevesta!

Ti dve kitici sta torej le nekak hendiadyoin.

42. stanca ni narekovala kaka pripovedna nejasnost ali pomanjkljivost.

Kje pa stoji ta nova enota? Ni namreč vseeno, če kjerkoli!

Še enkrat obe linearni shemi, da se vidi novost:

za 1836: $13 + 13 \mid 13 + 12 \mid 1 = (5 + 8) + (8 + 5) \mid (8 + 5) + (4 + 8) \mid 1 = 52;$

za 1846: $13 + 13 \mid 13 + 13 \mid 1 = (5 + 8) + (8 + 5) \mid (8 + 5) + (5 + 8) \mid 1 = 53,$

ali natančneje z besedami: na 42. (dvainštiridesetem) mestu med staro 41. in staro 42. kitico, torej prav tam, kjer je bila ugotovljena »kompozicijska napaka«!

Preglednica strukture 4. in 5. dela *Krsta* 1836. in 1846. leta; nova stanca je 41. a ali v celem spevu 42. po vrsti:

		4. del	5. del
1836	kitice	4 + 8	1
	40., 41., 42., 43.	44. do 51. kitica	52.
1846	kitice	5 + 8	1
	40., 41., 41. a, 43., 44. 42.	45. do 52. kitica	53.

Nova stanca 42. je potemtakem »napako« odstranila, to pa se pravi nič manj in nič več, kakor da je pesnik svoj spodrsrljaj iz 1836 spoznal in ga popravil.

Če je vse to točno in res, in menda je, je pa že treba brez vsake drznosti reči, da je Prešeren gradil svoj *Krst* najbrž zavestno po zlatem rezu, čeprav mogoče te pesniške tehnike ni poznal pod istim imenom.

Zdaj pa še Avgusta Žigona linearna podoba *Krsta*:

3 | (7 + 3 + 7) | | (7 + 1 + 7) | | (7 + 1 + 7) | | 3

Uvod I. del II. III. Sklep

Ta arhitektonika se nanaša na besedilo *Krsta* 1846, o onem iz 1836 ne pove nič in zato tudi ne razloži in ne more razložiti nenadne nove kitice.

Je aprioristična, togo ravna po simetriji, operira s tretjino, s številom 3 in s »sveto« sedmico. Je že na prvi pogled komplicirana, zlasti še v primerjavi z zgornjo po zlatem rezu. Odmori med posameznimi deli so povsem drugače zarezani kot tam.

Zadnje tri kitice tvorijo enoto, »sklep«, ki po klasični retoriki ustreza prvim trem, »uvodu«, in vso pesnitev »izbalansira«. Toda zaključna stanca tega sklepa, 53. cele umetnine, je vsebinsko docela samostojna, torej ne... | 3, ampak... | 2 | 1.

S tem pa je že načeta cela stavba: od konca zadeta se podira kot vrsta pokonci postavljenih domin, brž ko se dotakneš poslednje.

Ti 2 (dve) kitici, 51. in 52. po novem, sta zdaj v Žigonovi arhitektonski vrsti takorekoč odveč, ne spadata ne k III. delu ne k »sklepu«, marveč nekako visita med njima; »arhitektonika« bi torej morala biti ali $(7 + 1 + 7 + 2) | 1$ ali $(7 + 1 + 9) | 1$, kar pa je za simetrično podobo oboje nemogoče.

Za *Krst* je Prešeren sam v pismu Čelakovskemu prosil, naj ga presojamo kot »metrično nalogo«. Če izraz »metrično« razumemo nekoliko širše, to je kot »kompozicijsko«, potem moramo reči, da jo je naredil odlično. Ali odlično je pesnik že prej rešil neko drugo »kompozicijsko« nalogo, *Sonetni venec*; pričujoča analiza *Krsta* pa samó priča, da je res poznal prijeme zlatega reza in da je ta inštrument rabil že v *Vencu*.

Od kod ga je poznal, to je posebno vprašanje. Če pa se spomnimo, da je imel v svoji knjižnici tudi matematične strokovne knjige, da se je torej za to vedo posebej zanimal, bi bilo za odgovor treba pregledati to literaturo, če ni morda prav iz nje poznal matematika Fibonaccija in njegove zajčke.

REGESTA PREŠERENIANA*

Ker ne bom mogel materiala, ki se mi je v življenju nabral, nikoli obdelati, ga podajam tukaj v obliki regest, tj. kratkih opozoril na posamezne probleme in na njih rešitev.

Vsak teden tega koledarčka rešuje eno zadevo.

Vrstnega reda ni nobenega: kakor mi je prišlo na misel, pod roko, tako sem zapisoval.

Mogoče bo pa le stvári ali komu kaj koristilo.

Med prešereniana štejem vse, kar je v zvezi s pesnikom, njegovim časom in prostorom.

1. Bratca Andreja beg in vrnitev

O teh dveh epizodah iz Smoletovega kratkega, pa precej bučnega in burnega življenja menimo, da smo kar zadostno poučeni, zlasti o prvi, in to iz pisem Marjete Benedičičeve, ki je z vidnim čenčarskim zadovoljstvom o dogodku poročala Čopu v Lvov. Po njenem pripovedovanju je Smolè, ki je bil pred »falisementom«, po velikem popivanju zbežal iz Ljubljane zadnji

* Iz dragocenih in zanimivih dognanj loškega rojaka prešernoslovca smo v Loških razgledih 1975 natisnili prispevek *Sonetni venec I*, ki ga avtor tokrat nadaljuje in zaključuje. Iz njegovih zapisov v koledarčku za leto 1970 s skupnim naslovom *Regesta prešereniana* smo z avtorjevim sodelovanjem izbrali za objavo še nekaj skopih, a dokumentiranih prispevkov k prešernoslovju.